

VI TAHTEVABADUSE VÕIMALIKKUSEST

Esmalt tuleb vastata kahele küsimusele:

Mis on vabadus?

Mis on tahtevabadus?

Vabadus – **võimalus käituda vastavalt oma tahtele** (st küsimus on selles, kas inimene saab oma tahtmist ellu viia)

Positiivne vabadus on vabadus millekski (st ma olen vaba midagi tegema).

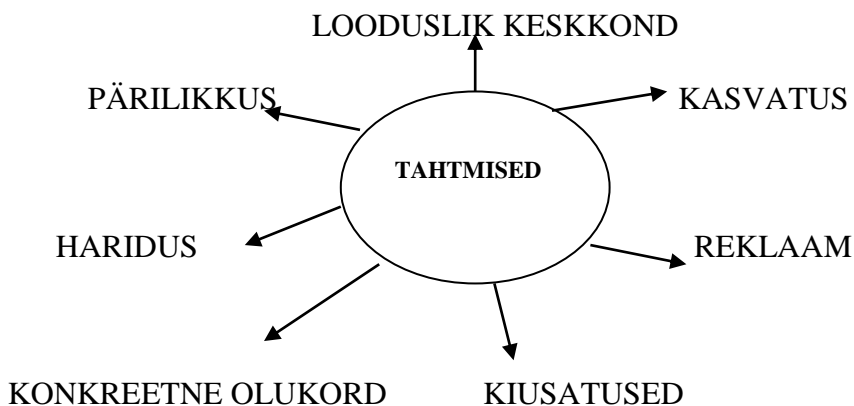
Negatiivne vabadus on vabadus millestki (st ma olen vaba ühiskondlikest piirangutest või teiste inimeste mõjust).

Tahtevabadus – **võimalus valida oma tahtmisi** (st küsimus on selles, kas inimene saab valida oma tahtmiste vahel)

Püüa neil kahel definitsioonil vahet teha (argimõtlemisses seda tihtipeale ei tehta).

Küsimus mõtlemiseks: Kui inimestel on vaba tahe, miks nad siis harilikult teevad samu valikuid, mis kõik teisedki?

Allolev skeem osutab tahet mõjutavatele faktoritele. Milline on neist olulisim?

Küsimused mõtlemiseks: Mis on mõtet oleks lapsi kasvatada, kui me ei eeldaks, et nende tahet on võimalik mõjutada ja suunata kogu eluks?

Kui lapse tahe oleks vaba, siis oleks ju kogu kasvatus nagu hane selga vesi. Täiskasvanuks ju said ka lapsed, kelle tahe ei olnud vaba või kuidas?

Sotsioloogias tuleb rõhutada, et inimese vabadust ja tahtevabadust mõjutavad palju ühiskondlikud tegurid. Sotsialiseerimise käigus piiratakse ühiskonnale vajalikul moel inimese vabadust (nt tehakse selgeks ühiselu seisukohalt olulised reeglid) ning mõjutatakse tahtevabadust (nt läbi kasvatus või ühiskonna ootuste kaudu).

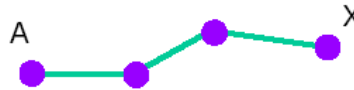
Determinism – seisukoht filosoofias, mille kohaselt kõik toimuv on ette määratud.

Vahel kasutatakse argielus determinismi sünonüümina mõistet *fatalism*.

Determinismi lühiiseloostus:

- Meie käitumine ühes või teises situatsioonis oli paratamatu – seega asjad toimuvad paratamatuse sunnil.
- Kui otsustad midagi teha, siis otsustad esile kutsuda sündmuse, mis pidigi toimuma.
- Mingisugune meie otsus on tingitud mitmesugustest põhjustest, mis on jälle omakorda tingitud paljudest muudest põhjustest.
- Determinism on lähenemine, mille kohaselt igal sündmusel on põhjus.
- Inimene on justkui teadvust omav masin. Vabadust ja tahtevabadust ei eksisteeri.

- Determinism: asjade seisu A alusel saab ette näha asjade seisu X

Sigmund Freud väidab, et inimese käitumine on tingitud alateadvusest. Just alateadvus dikteerib selle, milliseid valikuid me langetame. Kõige tühisemadki valikud on Freud'i arvates kinni alateadvuses.

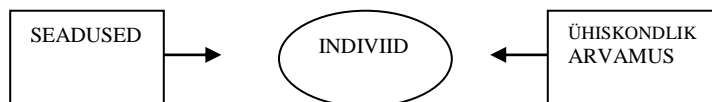
Ka tänapäevased teadvuseteooriad on seisukohal, et suur osa ajus toimuvast infotöötlustest on teadvuse eest varjul. See, mis on inimese alateadvuses, on oluliselt mõjutatud just lapsepõlvkogemuste poolt.

VII INIMESE SOTSIAALNE VABADUS JA VÕRDSUS

Sissejuhatavalt:

Indiviidi vabadust ühiskonnas piiravad:

- seadused, reeglid, normid
- ühiskondlik arvamus

Siit tekib küsimus: MILLISED PIIRANGUD VABADUSELE ON ÕIGLASED?

Inglise filosoofi John Stuart Mill'i (1806-1873) arvates tuleb indiviidi vabadust piirata põhimõttel: EI TOHI OLLA ÜHISKONNALE KAHJULIK.

MÕTTEVABADUS

Mõttevabadus J. S. Milli'i käsitluses

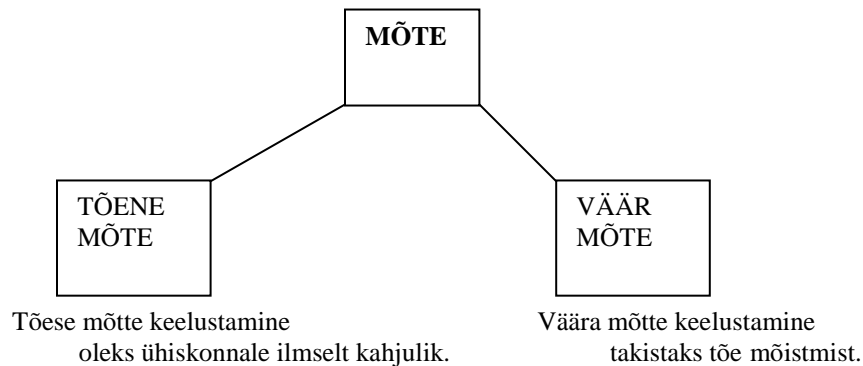
- Milli arvates peab mõttevabadus olema täielik, sest see ei kahjusta kuidagi ühiskonna huve.
- Inimene peab oma arvamustes olema täielikult vaba – puudutagu see siis inimese usku, elukorraldust, moraali või ükskõik mida.
- Kui kogu inimkond oleks ühel arvamusel ja üksainus inimene teistsugusel arvamusel, siis ühiskonnal pole õigust teda vaikima sundida.
- Kui mingisugune inimese arvamus on tõene, siis tähendaks selle keelustamine inimesele tõe teadmise keelustamist.
- Kui aga arvamus ei ole tõene, siis tähendaks selle keelustamine seda, et inimesel võetakse võimalus mõista tõe sügavamalt.
- Kuigi inimesed on nõus tunnistama, et nad võivad eksida, ei taha nad ometigi tunnistada ühtegi konkreetset eksimust.
- Tarkuseni viib ainult üks tee: kuulata tähelepanelikult ära, mida on ühe või teise probleemi kohta öelda täiesti erinevate võimalike arvamuste esindajatel – uurida probleemi kõigilt võimalikelt seisukohtadelt lähtudes.
- Mida vähem inimene tugineb isiklikule arutlusele, seda enam ta kaldub usaldama “kogu maailma” eksimatust.
- Kui muuta arvamus kriitikale (NB! kriitika ei ole keelustamine ega tõe monopolile pretendeerimine) suletuks, siis võib see kaotada oma mõtte ja mõju inimese käitumisele.

Täieliku mõttevabaduse pooltargumendid Milli käsitluses:

1. Kellegi arvamus, mida keegi teine tahab keelata, võib olla tõene.
2. Kellegi arvamus, mida tahetakse keelata, võib olla ekslik, kuid sisaldada osa tõest (nagu see tihti ongi)
3. Kui mingi üldtunnustatud arvamus on täielikult tõene, siis selle kriitika keelamine võib tähendada selle tõe muutmist eelarvamuseks, sest ta kaotab oma ratsionaalse aluse.

Kokkuvõte Mill'i käsitlusest (Meos, 1998):

Iga mõte on kas tõene või väär (kuigi reeglina ei tea keegi, kumb nimelt); kummalgi juhul ei tohi teda keelustada.

TEGEVUSVABADUS

Alljärgnevad punktid tegevusvabaduse kohta on kokkuvõte I. Meose õpikust *Filosoofia põhiprobleemid* lk 192-196

Tegevusvabadus J. S. Milli (1806-1873) käsitluses (Meos, 1998)

1. Inimese tegevusvabadust tuleb piirata põhimõttel *Inimene ei tohi olla teistele kahjulik.*
2. Kui inimese tegevus ei puuduta kellegi teise huve (või siis ainult nende, kes seda ise soovivad) peale tema enda omade, siis peab ühiskond andma individile täieliku vabaduse toimida iseenda äranägemise järgi.
3. Kui kellegi tegevus toob kahju teistele individidele (petmine, röövimine, silmakirjatsemine, alandamine jne), siis väärrib see moraalselt hukkamõistu.
4. Inimesel peab olema võimalus tegutseda isikupäraselt.
5. Inimest ei tohi sundida käituma vastavalt pärimustele ning tavadele.
6. Inimene ei tohiks pärimusi ja tavasid pimesi järgida, kuna sellega võivad kaasned järgmised ohud:
 - pärimused ja tavad võivad olla liiga ühekülgsed, piiratud või valesti tõlgendatud.
 - isegi kui tõlgendus on õige, võib juhtuda, et ühe või teise indiviidi jaoks see tava või pärimus ei sobi
 - inimene võib jätta endas arendamata omadusi, mis peaksid lahutamatuult inimese juurde kuuluma (nt mõistmine, otsustamine vms)
7. Inimloomus on nagu puu, mis peab kasvama ja arenema kõikides suundades vastavalt sisemistele püüdlustele.
8. Arukas tavade järgimine ning mõningatel juhtudel tavade eiramine on parem kui nende pime, puhtmehaaniline järgimine.
9. Kõik, mis hävitab individuaalsust, on despootia – ükskõik millist nime ta ka ei kannaks, mille nimel (Jumala või inimtahte) ta ka ei tegutseks.

10. Arenenud indiviidide (need, kes kasutavad individuaalset vabadust) olemasolu on kasulik ka arenematute jaoks, sest nad võivad alati esimestelt midagi õppida.
11. Kaasajal on indiviid kahjuks kadunud rahvamassi.
12. Indiviidi tuleb ergutada, et ta käituks teistmoodi kui rahvamass. Ainult nii saab lõhkuda avaliku arvamuse türanniat.
13. Ühiskond on praegu salliv ainult nende maitsete ja eluviiside suhtes, millel on palju poolehoidjaid.
14. Kui keegi julgeb teha midagi sellist, “mida mitte keegi teine ei tee” või ei tee seda, “mida kõik teised teevad”, siis mõistetakse ta karmilt hukka.
15. Tänapäeva inimese iseloomu ideaal on *Üldse mitte omada iseloomu*.
16. Tavade despotism takistab inimkonna arengut st summutab ära originaalsed ideed, mis võiksid ühiskonnale kasulikud olla.
17. Kui inimestel pole silme ees eripära, siis minetavad nad varsti võime olla eripärased.

Mõned näited Milli vabaduse põhimõtte rakendumisest (Meos, 1998)

Näide 1: Ei saa karistada inimest selle eest, et ta on purjus. Aga kui politseinik või sõdur on purjus teenistuspostil, tuleb teda karistada.

Näide 2: Kui me näeme, et keegi läheb ohtu aimamata sillale, millel on eluohtlik viibida, ning me ei jõua teda hoiatada, siis võime teda takistada ja kinni pidada, ilma et me rikuks tema individuaalset vabadust, sest inimene läks sillale ohtu aimamata ja tal polnud mõtteski sillalt alla kukkuda.

Näide 3: Kui sillale minnes ähvardab inimest ainult oht, mitte paratamatu hukkumine, siis on inimese enda asi, kas seada end ohtu või mitte ning kellelgi pole õigust teda takistada – teda peaks ainult ohu eest hoiatama. Siinjuures on erandiks lapsed, hullumeelsed ning ärritunud inimesed, keda tuleks tõepoolest takistada.

Näide 4: Üldine haridus muudab õpilased kõik üksteise sarnaseks, kujundades kõiki sellise näidise järgi, mis meeldib võimudele. Siiski peab valitsus kehtestama laste suhtes kontrolli, et nad omandaksid vähemalt elementaarse hariduse. Võiks näiteks kehtestada vanuse, milleni jõudes iga laps peab oskama lugeda ning seda siis avalikul eksamil kontrollima. Kui laps ei oska lugeda ning tema isal puuduvad piisavad põhjendused selle õigustamiseks, siis võib isale määrata trahvi ning panna laps selle raha eest kooli õppima.

VÕRDSUSEST ÜHISKONNAS

Antropoloogid, ajaloolased ja sotsioloogid on tõestanud, et ebavõrdsust on olnud kõikides inimühiskondades ning kõikidel aegadel. Näiteks sooline ja vanuseline ebavõrdsus oli isegi kõige algelisemates ühiskondades. Tavaliselt peetakse sotsiaalseks ebavõrdsuseks ressursside erinevat jaotust ühiskonnas. Sotsioloogilised uuringud on näidanud, et ebavõrdsus ühiskonnas pole üksnes majanduslik. (Aimre, 2006, lk 231-232)

Kui sotsiaalsete erinevuste ja ebavõrdsuse käsitusi rühmitada ning täiendada, siis võib esitada järgmise loetelu (Aimre, 2006, lk 233).

1. Staatuseline ebavõrdsus – palk, varandus, majandustegevuse võimalused jne.
2. Sotsiaalne – võimalus soetada tutvusi teatud ühiskonnakihtides.
3. Poliitiline – omada võimu ja autoriteeti, domineerida parteis.
4. Kultuuriline – elustiili ja käitumisstiili erinevused; subkultuurid pole kunagi *mainstream*.
5. Religioosne – tööalane ning abiellumise ja perekonna loomise piiratus.
6. Rahvuslik/etniline – teise rahvuse või etnilise kuuluvusega inimeste mittedallimine; avalikult või varjatult mõnitamine või teatud etn. gruppide eelist.
7. Rassiline – sallimatus, tagakiusamine; piirangud hariduses, tööturul, abielus.
8. Indiviidi omadustest tulenev – ilu, hea kehaehitus, mõistus, mälu, tahtejõud, suhtlemisoksus jne->elistatakse teatud tüüpe/standardeid->sotsiaalne ebavõrdsus (need, kellel vähem ilu, mälu jne ei ole suhtluses eelistatud).
9. Sooline ja vanuseline – naiste ja vanurite varjatud ja avalik diskrimineerimine või noorte ja meeste eelistamine; mehed saavad parema töö->naistel väiksem võimalus rohkem teenida (naised on tõrjutud nõ madalamatesse sfääridesse).
10. Haridusest ja professionaalsest ettevalmistusest tulenev – parem haridus ja professionaalsed oskused on eelistatumad.
11. Elu- ja tegevuskohast tulenev ebavõrdsus – tsentrumi (keskuse) ja perifeeria (ääremaa) erinevustest tulenevad erinevused hariduses, informatsiooni kättesaadavuses, klutuuritarbimises, töötasudes, tööhõives, tutvustes, maailmapildis jne.

Ebavõrdsuse ja võrdsuse temaatikale saab läheneda ka ainult kahest aspektist lähtudes.

Võrdsuse kaks mõistet on:

- 1) võimete võrdsus;
- 2) võimaluste võrdsus.

Seega võimed ja võimalused on jaotunud ebahühtlaselt/erinevalt. Andres ja Kati võivad olla mingil ajahetkel võrdsed matemaatikas (said samapalju punkte lõpueksamist eest), kuid mitte näiteks pikamaajooksus. Seega võimete võrdsusest on alust rääkida üksnes teatud ajahetkel ja teatud tingimustel. Samas – ei tohi unustada, et võimete avaldumisel mängib rolli see, millised on asjaosaliste võimalused (nt Katil võis olla rohkem aega eksamiks õppida; või Andrese tulemus pikamaajooksus oli tunduvalt parem parema spordivarustuse tõttu jne).

Natuke võimaluste võrdsusest.

Võrdseid võimalusi taotledes võidakse hakata püüdlema **liigse ühetaolisuse** poole. Nt ühesugused vajadused, eluviis jne (massitootmine).

Võrdsete võimaluste taotleja võib nõuda kõigile ühesugust palka ...

Demokraatlikus kapitalistlikus ühiskonnas on loodud inimestele võimalused enese arendamiseks ja teostamiseks (meil on vabadus seda teha).

Põhiküsimus: kuidas leida vabaduse ja võrdsuse vahel õiglane tasakaal?

Vasakpoolsed erakonnad vahel lausa võitlevad sotsiaalse ebavõrdsuse vastu.

Faktiline ebavõrdsus - see on ebavõrdsus, mis tuleneb võrdsete võimaluste puudumisest või sünnipärasest ebavõrdsusest

Olulised järeldused:

- Võrdsus on alati võrdsus **teatud vaatenurgast lähtudes**.
- Võrdluse aluseks tuleb võtta **oluline tunnus** (see, mis on kõnekas antud olukorras).
- Nt ülikooli sisseastumisel on oluline **teadmiste tase mingis valdkonnas**, mitte aga näiteks inimese pikkus.

Argumentide ja näidete esitamine (iseseisvaks mõtlemiseks)

Argumendid, mis räägivad selle kasuks, et faktiline ebavõrdsus tuleneb sünnipärasest ebavõrdsusest. 1. 2.	Näited selle kohta, et Eesti ühiskonnas on tagatud võimaluste võrdsus. 1. 2.
Näited selle kohta, et Eesti ühiskonnas ei ole tagatud võimaluste võrdsus. 1. 2.	Argumendid, mis räägivad selle kasuks, et faktiline ebavõrdsus tuleneb võimaluste puudumisest. 1. 2.

ELIIDITEOORIAD SOTSIoloogIAS

(I. Meose õpikust *Filosoofia põhiprobleemid* lk 198-200)

Eliidi teooria pooldajatest võiksime nimetada itaalia sotsioloogi Vilfredo Pareto't (1848–1923) ning saksa sotsioloogi Robert Michels'it (1876–1936).

Vilfredo Pareto

Pareto arvates on iga sugune ühiskond alati jagunenud eliidiks ja mitteeeliidiks (rahvamassiks).

Eliidist võib seejuures rääkida kahes tähenduses: avaramas ja kitsamas.

Avaramas tähenduses eliidi hulka kuuluvad kõik need, kes on **oma erialal edasi jõudnud** ning saavutanud professionaalses hierarhias märkimisväärse seisundi. Pareto kirjutas:

“Oletame, et kõigis tegevusvaldkondades hinnatakse iga indiviidi tema võimete indeksiga – ligilähedaselt nii nagu koolis pannakse erinevate ainete eksamitel hindeid. Sellele, kes saab oma tööga suurepäraselt hakkama, paneme indeksiks 10. Sellele aga, kelle edu ulatub vaid ainsa kliendini, paneme indeksiks 1 ning kretiinile 0. Sellele, kellel õnnestus teenida miljoneid (pole tähtis, kas see on hea või halb), paneme 10 ning sellele, kes teenib tuhandeid franke – 6. Sellele, kes elab nälja piirimail, paneme 1, vaestekodusse paigutatule – 0. Naispoliitikutele, nagu Aspasia Periklese ajal, markiis de Maintenon Louis XIV ning madam Pompadour Louis XV ajal, kes võitsid võimukate inimeste poolehoidu ja mängisid suurt rolli riigi valitsemises, me paneme 8 või 9. Prostituudile, kes rahuldab selliste inimeste vajadusi, kuid ei avalda mingit mõju ühiskondlikes küsimustes, paneme 0. Osavale sulile, kes petab inimesi, kuid ei jää vahele kriminaalkoodeksi rikkumisega, paneme 8, 9 või 10 – sõltuvalt tobukeste arvust, kes tema ohvriks on langenud ning raha summast, mis ta neilt välja on petnud. Kerjusest pisisulile, kes varastab kõrtsist lauanõusid ning jääb seejuures veel vahele ka, paneme 1. Sellisele poeedile nagu Musset – 8 või 9, sõltuvalt maitsest. Värsitreialile, kelle sonette kuulates inimesed eemale jooksevad, paneme 0. Maletajatele võib panna indekseid täpsemalt – olenevalt võidetud partiide hulgast ja kvaliteedist. Ja nii edasi kõigis valdkondades... Niimoodi moodustame klassi inimestest, kellel on oma tegevusalal kõige kõrgemad indeksid ning nimetame seda eliidiks.”

Pareto kasutab sõna *eliit* siiski harva avaras tähenduses – olulisem on tema jaoks kitsam tähendus, mille puhul ta mõistab eliidina vaid **riiki valitsevat ladvikut**:

“Meie uurimistööd – ühiskonna stabiilsuse uurimist – silmas pidades on kasulik see klass jagada kaheks. Me tõstame esile need, kes otse või kaudselt mängivad silmapaistvat rolli valitsuses; nemad moodustavad valitseva eliidi. Ülejäänud klassi osa moodustab mittevalitseva eliidi. Näiteks tuntud maletaja kuulub loomulikult eliidi hulka. Sama ilmne on aga, et tema talent males ei võimalda tal avaldada mõju valitsusele, ning juhul, kui temas ei ilmne teistsuguseid andeid, ei saa ta kuuluda valitsevasse eliiti. Absoluutsete monarhide või võimukate poliitikute armukesed kuuluvad sageli eliiti kas tänu oma ilule või mõistusele. Kuid ainult osa neist, kellel on erilisi võimeid poliitikas, mängivad teatud rolli valitsemises.

Niisiis on meil kaks elanikkonna kihti:

1. Madalam kiht, klass, mis ei kuulu eliidi hulka; esialgu me ei hakka välja selgitama seda

mõju, mida ta võib valitsusele avaldada.

2. Kõrgem kiht, eliit, mis jaguneb kaheks: valitsev eliit ja mittevalitsev eliit.”

Eliit valitseb rahvamassi kas jõu või kavalusega (veenmise teel). Seaduslik on Pareto seisukohalt selline valitsus, kellel õnnestub sisendada valitsetavatele, et nende huvid, kohus või au nõuavad allumist vähemusele. Kahesuguse valitsemisviisi – jõu abil või kavaluse abil – eristamine jagab valitsejad kujundlikult öeldes lõvideks ja rebasteks. Valitsevad eliidid võivad kuuluda n-ö lõvide sugukonda (jõu eelistajad) või rebaste sugukonda (osavuse ja kavaluse eelistajad). Viimased püüavad oma võimu säilitada

propaganda abil ning esinevad nn demokraatlikes režiimides, mida Pareto nimetab küll plutodemokraatlikeks (kr *plutos* 'rikkus').

Mida "avatam" on eliit, seda "tugevam on tema tervis": peamine olgu võimekus, mitte päritolu. Tegelikus elus see aga sageli nii ei ole.

Robert Michels

Pareto arusaam ühiskonnast avaldas mõju ka Michels'ile, kelle veendumuseks sai, et kõik demokraatlikud süsteemid ja parteid transformeeruvad (muunduvad) oligarhiliisteks (kr *oligarchia* 'väheste valitsus'). Sellel on mitmeid põhjusi.

1. Organisatsioonilised põhjused: otsese demokraatia võimatuse ning ülesannete rohkuse tõttu on vajalik administratsioon ning elukutseline juht.

2. Massipsühholoogilised põhjused: rahvamass on ebakompetentne, tänulik oma juhile, rahvas tunneb vajadust olla juhitud, ning austada juhti.

3. Individuaalpsühholoogilised põhjused: juht tunnetab oma mõju ning tema enesehinnang tõuseb, kasvab inimesele omane valitsemisih.

Neil põhjustel juhtubki, et karismaatiliste liidrite li asemele tulevad lihtsalt bürokraadid, revolutsionääride ja ennastsalgavate inimeste asemele mugandujad, pugejad ja demagoogid, kes mõtlevad mitte rahva vaid ainult enda huvidele. Juhtkond muutub mõne ajaga valitsevaks eliidiks ning jääb paljudele võimekatele inimestele suletuks. Suurtes ühiskondades on Michels'i arvates selline väheste valitsemine paratamatu. Ta kirjutas: *"Oligarhiate kujunemine demokraatia eri vormide rüüpes on loomulik protsess, st tendents, mis iseloomustab paratamatult iga organisatsiooni – isegi sotsialistlikku ning kõige liberaalsemat. /.../ Küsimus ei ole selles, kuidas saavutada ideaalset demokraatiat, vaid selles, millisel määral ja millises ulatuses demokraatia on: a) iseenesest võimalik, b) antud momendil teostatav ja c) soovitatav."*

VIII INIMENE JA MORAAL

IMMANUEL KANTI KATEGOORILINE IMPERATIIV

Saksa filosoofi Immanuel Kanti kohaselt on **moraal** õpetus sellest, kuidas me peaksime saama õnne väärilisteks. Moraalselt kõige väärtuslikumad teod on need, mis on sooritatud **puhtast kohusetundest** midagi teha, ilma mingi sümpaatiata või omakasuta. Tema järgi on olemas kahesuguseid tegusid: moraalsed ja legaalsed. Esimesed sooritatakse sisemisest kohusetundest, nt inimene ei varasta poest seetõttu, et see on tema veendumuste kohaselt väär, mitte aga seetõttu, et turvakontrolli pärast polegi võimalik varastada. Legaalsed teod aga sooritatakse muudel motiividel kui seda on kohusetunne, nt mingi kalduvuse või omakasu pärast.

Teo moraalselt väärtust mõjutab Kanti järgi see, millistel **MOTIIVIDEL** (ehk kavatsustel) tegu tehti. Lihtsalt öeldes loeb mõte, mitte tagajärg. Kanti kuulsaim maksim ehk käitumispõhimõte on kategooriline imperatiiv: **minu käitumise põhimõte peab olema selline, mille puhul ma soovin, et see saaks üldiseks seaduseks**. See põhimõte peaks

filosoofi arvates olema universaalne (üleüldiselt kehtiv). Olgu siia lisatud, et see põhimõte on sarnane kõlbluse kuldreegliga, mis ütleb: “Ja nõnda nagu te tahate, et inimesed teile teeksid, nõnda tehke ka neile”.

Praktikas võib tekkida aga probleem, et maksim (see on käitumisreegel või põhimõte), mis on minu arvates hea, ei kõlba teiste arvates kuhugi. Kuidas tuleb filosoofi arvates suhtuda aga kaasinimestesse? Alati kui omaette eesmärki, mitte kui vahendisse millegi saavutamiseks (st kedagi ei tohiks lihtsalt ära kasutada), sest igal inimesel on neist lahutamatud inimõigused!

Lühikokkuvõtte sellest, mida Kant öelda tahab:

- *Kanti kategooriline imperatiiv (ehk käitumispõhimõte):* toimi üksnes sellise põhimõtte kohaselt, mille saamist sa soovid üldiseks seaduseks. See on põhimõte, mis peaks kehtima alati ja kõikjal.
- Moraali tuleb otsida sügavalt enda seest ning pöörata tähelepanu sealjuures sellele, et sinu moraal saaks olla normiks kogu inimkonnale.
- Enne igat moraalset dilemmat tuleb endalt küsida: kas ma tahan, et minu toimimise põhimõte saaks üldiseks seaduseks. (nt kui varastan, valetan, kasutan vägivalda jne)
- Kategooriline imperatiiv on kõigumatu ka siis, kui ei leidu ühtegi seda toetavat juhtumit, sest moraal ei vaja kogemuslikku kinnitust ning **moraal on väärtus iseeneses**.
- Ühtegi inimest ei tohi kohelda kui vahendit, vaid teda tuleb austada omaette väärtusena.

ABORDIPROBLEEM (Meos, 1998)

See on oluline teema eeskätt moraali seisukohalt, kuid puudutab ka seadusloomet.

Mis on abort?

Abort (ld “hukkumine) on raseduse katkemine või katkestamine.

Eetikas seostub abordiprobleem TAHTLIKU abordiga.

Millal võib katkestada rasedust (Eesti seadus)?

- Rasedust võib katkestada, kui see ei ole kestnud kauem kui **12 nädalat**.
- Kauem kui 12 ning **kuni 22** nädalat kestnud raseduse võib katkestada, kui:
 1. rasedus ohustab raseda tervist;
 2. sündival lapsel võib olla raske vaimne või kehaline tervisekahjustus;

3. raseda haigus või terviseiga seotud probleem takistab lapse kasvatamist;
4. rase on alla 15-aastane;
5. rase on üle 45-aastane. (Raseduse katkestamise ja steriliseerimise seaduse § 6)

Aborditeematikat võib vaadata kahest aspektist:

I Kas feetusel (ld *fetus*, “ihuvili”) ehk lootel on õigus elule?

II Kas naisel on õigus abordile?

I Kas feetusel (ld *fetus*, “ihuvili”) ehk lootel on õigus elule?

Kui seda õigust poleks, siis poleks ka mingit moraalset vastutust loote surmamise eest.

Kuhu tõmmata piir? Pole praktilist vahet sündinud lapse ja feetuse vahel mõni hetk enne sündi. Siiski suurem osa nõustub, et suurem kuritegu on tappa vastsündinu kui feetus.

Kuhu tõmmata piir? Kas näiteks kolm kuud enne oletatavat sündi võib feetust surmata?

Kui, siis millistel tingimustel?

Üheks võimaluseks on teha vahet isiku ja inimolendi vahel. Isikut peavad iseloomustama järgmised tunnused (Meos, 1998, lk 235):

1. Teadvusel olemine (seejuures valu tundmise võime).
2. Arenenud mõistus.
3. Temast endast tulenev aktiivsus.
4. Suhtlemisvõime.
5. Eneseteadvus.

Võib järeldada, et mitte **kõik inimolendid pole isikud.**

Teine võimalus läheneda sellele küsimusele on,

1. kui võtta aluseks see, kas surmatakse normaalne feetus (kelle puhul ei diagnoosita mingisuguseid tervisehäireid)
2. või kui surmatakse ebanormaalne (tõsiste puuetega) feetus ja hoitakse selliselt ära invaliidistunud lapse sünd.

II Kas naisel on õigus abordile?

1. Õigus abordile kui omandiõigus.

Keha on naise omand -> feetus on osa naise kehast -> naisel on õigus teha feetusega, mida tahab

2. Õigus abordile kui enesekaitsele.

- kui on ohus naise tervis

- kui naisel on tõsine depressioon vägistamise tagajärjel

3. Õigus abordile kui kehalise autonoomia õigus.

Naisel on õigus otsustada, mis toimub tema kehaga või tema kehas. Isegi kui naise enda tervis pole ohus, võib selle õiguse pooldaja arvates naine otsustada aborti kasuks.

Mõtlemapanevaid juhtumeid teema kohta leiad siit: <http://www.abort.ee> (iseseisvaks mõtlemiseks).

EUTANAASIA (Meos, 1998)

Kr *eu* “hea”, *thanatos* “surm”.

Sissejuhatus

Eutanaasiat on nimetatud nii *hädatapmiseks*, *armumõrvaks* kui ka *halastussurmaks*. Eutanaasia probleem on seotud meditsiinieetikaga ning puudutab inimesi:

- kes on lootusetult haiged (nt on ajusurma tõttu püsivalt vegetatiivses seisundis)
- kes oma raske haiguse tõttu ei taha enam elada
- kelle valud enam ei lõppe

Passiivne ja aktiivne eutanaasia

Passiivse puhul arst laseb patsiendil surra (nt raviprotseduuride katkestamine), kuid aktiivse puhul ta aitab patsiendil surra (nt surmava süsti tegemine).

Piir passiivse ja aktiivse eutanaasia vahel võib siiski olla väga ebamäärane: kui patsiendil elu sees hoidva aparatuuriga juhtub midagi ning on tarvis aparaat kohe uue vastu välja vahetada, siis kas selle tegemata jätmine on aktiivne või passiivne eutanaasia? Või kui arst annab patsiendi kätte süstla ja haige teeb ise endale surmava süsti – aktiivne või passiivne eutanaasia?

Kolme liiki eutanaasia

Kuna aktiivset ja passiivset eutanaasiat on äärmiselt raske eristada, toob filosoofiaõpiku autor Indrek Meos (Meos, 1998, lk 240) esile kolme liiki eutanaasiat:

1. Vabatahtlik eutanaasia: lootusetult haige patsient soovib ise surra.
2. Tahtest sõltumatu eutanaasia: eutanaasia sooritatakse patsiendile, kellel on pöördumatu ajukahjustus ning tema arvamust teada saada ei õnnestu.
3. Tahtevastane eutanaasia: lootusetult haige patsient ei taha surra, kuid ta siiski surmatakse.

Dr John Cry' juhtum

1985. aasta augusti lõpus arreteeriti doktor John Cry - eakas arst, kes elas ühes Ameerika Ühendriikide New Yorgi osariigi linnas. Teda süüdistati oma patsiendi tahtlikus tapmises. Patsiendiks oli tema vana sõber. 81-aastane Frederic Wagner, kes põdes haigust, mis seisnes ajukoore kõrgemate funktsioonide kadumises ning sellega kaasnevas täielikus mälukaotuses ning nõdrameelsuses. Tal oli ka jalalaba gangreen. Patsient kannatas valude käes, ei teadvustanud enam midagi ega tundnud kedagi ära.

Dr John Cry süstis Frederic Wagnerile kolmekordse annuse insuliini ning teatas põetajale, et süstis haigele vitamiini B12. Seejärel lahkus doktor haiglast. Mõne tunni

pärast hakkas haige seisund halvenema ning ta suri. Doktor Cry kutsusti kohale ning ta konstateeris surma. Pärast seda aga, kui tehti kindlaks surma tegelik põhjus, doktor Cry arreteeriti. Nädal hiljem vabastati ta 15 000-dollarilise lunaraha eest. Kaks nädalat pärast seda tegi ta endale surmava süsti. (Meos, 1998, lk 241)

Iseisvaks mõtlemiseks: Mida arvad doktor Cry käitumisest? Kas oleksid tema asemel samamoodi talitanud?

Argumendid eutanaasia vastu (Meos, 1998, lk 242)

1. Diagnoos, et patsient on lootusetult haige, võib olla ekslik. Võib ka juhtuda, et leitakse uus ravimisviis, mis aitab jagu saada seni ravimatuks peetud haigusest.
2. Eutanaasia ametlik lubamine võib õõnestada ühiskonna moraalseid alustugesid, kuna see on ju ikkagi omal moel teiselt inimeselt elu võtmine.
3. Eutanaasiat võidakse hakata kuritarvitama nii arstide kui ka patsiendi lähedaste poolt, kui need on huvitatud tema surmast (nt päranduse asjus).

Argumendid eutanaasia poolt (Meos, 1998, lk 242)

1. Kuna püsivat vegetatiivset seisundit on väga raske nimetada väärikaks eluks, siis peaks olema inimesel õigus ka väärikalt surra. Nii järgitakse põhimõtet *Tähtis pole kui kaua elada, vaid kuidas elada*.
2. Inimesel peab endal olema õigus otsustada (nt kirjutab täie teadvuse juures enne testamendi valmis), mida ta oma eluga teeb – tingimusel, et ta ei too teistele kahju.
3. Kui lootusetult haigel patsiendil ei võimaldata surra, siis see tähendab tema kannatuste jätkumist. Ainuüksi kaastundest või halastusest tuleks talle anda võimalus surra, kui ta seda tahab.

NB! Kindlasti vaata ka esitlust eutanaasiast (sealt leiad infot erinevate riikide praktika kohta):

https://prezi.com/b_b9_m-z58fj/eutanaasia/

Kasutatud allikad

Aimre, I. *Sotsioloogia*. Tallinn, 2006.

Meos, I. *Filosoofia põhiprobleemid*. 2010 (elektroniline väljaanne)
http://www.indrekmeos.xyz/e_raamat/Meos_I_Filos_pohiprobleemid.pdf

Meos, I. *Filosoofia põhiprobleemid*. Tallinn, Koolibri 1998.

Raseduse katkestamise ja steriliseerimise seadus,
<https://www.riigiteataja.ee/akt/120022015011?leiaKehtiv>

